

Az európai frazeológiai univerzálék konceptualizációja és fordítási megfeleltetései

Kovács Marietta

E-mail: kovacs_marietta@yahoo.com

Kivonat: Jelen dolgozat euro-adminisztrációs szövegrészek húsz francia–angol–magyar frazeológiai egységét vizsgálja az Európai Parlament honlapjáról (<http://www.europarl.europa.eu>) letölthető felszólalásokat használva korpuszként. A kognitív szemantika eredményeit alapul véve az elemzés abból indul ki, hogy egy frazéma nem csupán a mentális lexikon része, hanem a konceptuális rendszerünk terméke. Egy kérdőíves felmérés eredményei alapján azt vizsgálja, hogy az elméletileg ugyanazon fogalmi társításokat kiváltó frazémák ismerete mennyire egységes, valamint, hogy miként befolyásolja az angol szövegrész a frazeológiai egység magyar fordítását, megfeleltetését. A húsz frazéma elemzése során kiderül, hogy a legtöbb magyar megfelelő egyszerűsítés útján jön létre. A három nyelvben felfedezhető ugyan azonos fogalmi metafora, de a szemantikai lényeg nem teljesen azonos, a frazeológiai konceptualizációt más-más kép segíti.

Kulcsszavak: európai frazeológiai univerzálé, kognitív szemantika, fogalmi metafora, megfeleltetés, egyszerűsítés

1. Bevezetés

Dolgozatomban euro-adminisztrációs szövegek francia–angol–magyar frazeológiai egységeit vizsgálom, és ezek fordítását hasonlítom össze a kognitív szemantika elméleti keretében. Arra keresem a választ, hogy a szinte minden európai nyelvben fellelhető, szükségszerűen ugyanazon fogalmi társításokat kiváltó frazémák ismerete és használata mennyire egységes. (Ebben a tanulmányban az idióma, idiomatizmus terminusok helyett a frazéma, frazeologizmus, frazeológiai egység terminusokat használom.)

A fordítástudomány és a frazeológia kutatói régóta foglalkoznak frazémákkal uniós kontextusban, az elemzések leggyakrabban két nyelv frazémáit, frazeológiáját hasonlítják össze. Kognitív nyelvészeti és fordítástudományi megközelítésből párhuzamos korpuszon történő elemzésről – francia–angol–magyar vonatkozásban – tudomásom szerint eddig kevés írás született. A vizsgálat azért releváns, mert a fordítástudományon belül a fordítás oktatása, a fordítás minősége területén alkalmazhatók az eredmények, és a fordítástudományon kívül is számos területen hasznosítható az ismeretanyag: grammatika, lexikológia, lexikográfia, frazeológia, frazeográfia, pragmatika.

A kutatás kiindulópontjául szolgáló frazémák francia egységek. Jelen dolgozatban valójában nem beszélhetünk forrásnyelvről és célnyelvről, csak nyelvek közötti fordítói megoldásokról, megfeleltetésekről. Fontos megjegyezni, hogy a szövegeket, így velük együtt a frazémákat, gyakran angol nyelven keresztül

ültették át magyarra. Kiindulópontként az elméleti háttér összefoglalása után az alábbi kérdésekre keresem a választ:

- (1) Az angol szövegben milyen arányban jelennek meg a frazémák?
- (2) Milyen hatással van az angol nyelvi kifejezés a frazémák fordítására?

A vizsgálat során megállapításokat teszünk a fordító és a frazéma viszonyáról, az angol nyelvi kifejezések szerepéről, a fordított szövegek jellemzőiről.

2. A tanulmány elméleti háttere

2.1. A frazémák és a kognitív nyelvészet

A generativisták a metaforakutatást még az irodalomelméletben és nem a nyelvészetben képzelték el. A kognitív nyelvészet kutatói, a kognitivisták napjainkban úgy tartják, hogy a metafora tükrözi az ember megismerési és gondolkodási folyamatait, fogalmi rendszerét, és a nyelvhasználók a metaforák segítségével kommunikálnak (Lakoff és Johnson 1981). Ebből kiindulva, Bańcerowski (1999a) arra hívja fel a figyelmünket, hogy a nyelvészet alapvető feladata a természetes nyelv metaforikájának leírása, amely nagyban befolyásolja a nyelvhasználók világlátási módját és konceptualizációját. A frazeologizmusok pedig olyan nyelvi kifejezések, amelyek segítségével az adott valóságos fragmentumot leírhatjuk, de felhasználhatjuk más jellegű fragmentumok leírásánál is (pl.: *csapást mér vkire*). Segítségükkel absztrakt cselekvéseket és azok tartalmát, értelmét, jelentését konkrét módon írhatjuk le.

Fontos megemlíteni, hogy a hagyományos megközelítés hívei közül sokan napjainkban is különbséget tesznek metafora és frazeologizmus között. Bańcerowski (1999b) úgy fogalmaz, hogy a belső implicit tudásunk alapján bármikor képesek vagyunk új metaforákat képezni, amelyekről addig nem volt tudásunk. A frazémák ezzel szemben olyan, két vagy több szóból álló állandósult szókapcsolatok, lexikai egységek, amelyeket nem az adott kommunikációs helyzetben alkotunk, hanem tanulás eredményeképpen egységként ismerünk, és a mentális lexikonunkból kész elemként reprodukálunk. Ennek alapján kijelenthetnénk, hogy a frazémák – a metaforákkal szemben – a fogalmi rendszerünktől független nyelvi jelenségek, elemeik között jelentéskapcsolat, nyelvi jelentés van, amely különválnak az ember fogalmi rendszerétől és egy nyelv beszélőinek enciklopédikus tudásától. Kövecses (2005) azonban cáfolja az említett felfogást, és a fordításban, tolmácsolásban, idegennyelv-tanulásban és tanításban közismerten problematikus, sok esetben kulcsszerepet játszó jelenségnek számító idiómákat, más néven frazeologizmusokat, egymástól és a fogalmi rendszertől nem elkülöníthető egységként kezeli. Kihangsúlyozza, hogy a frazéma nem csupán nyelvi folyamat eredményeként a mentális lexikon része, hanem a konceptuális rendszerünk terméke. Jelentése nem csak az őt alkotó részekhez viszonyítva speciális. „Olyan jelenség, amely a világról szóló tudásunkon alapuló fogalmi rendszerünkből ered” (Kövecses 2005: 203). Ebből kiindulva a frazémák jelentése motiváltak és nem véletlenszerű-

nek tekinthető. Kövecses kiemeli továbbá, hogy a motivációt meg kell különböztetni a megjósolhatóságtól. A frazémák jelentésének motiváltsága ugyanis nem jelenti azt, hogy jelentésük teljes mértékben megjósolható. Vagyis nem állíthatjuk, hogy egy frazéma szó szerinti jelentéséből mindig tökéletesen megjósolhatnánk az azt alkotó kifejezésekhez köthető frazeologikus jelentést. Ha a frazémát alkotó szavak szó szerinti jelentését és a szókapcsolat frazeologikus jelentését metafora, metonímia vagy hétköznapi tudás köti össze, a frazéma jelentése egyértelmű, világos lesz. A frazémák ezen tulajdonsága a frazémák fogalmi motivációja.

A fentiekből kitűnik, hogy a kognitív nyelvészet egyértelműen középpontba állítja az emberi megismerésen és gondolkodáson alapuló jelentést és jelentéstant, a kognitív szemantikát. Lakoff és Johnson (1999) már klasszikusnak nevezhető fogalmi metaforaelméletében megkülönböztet metaforikus kifejezéseket és fogalmi metaforákat. A *felépítette az elméletét, romba dőlt az elmélete* nyelvi metaforikus kifejezések a kognitív folyamatokon nyugvó AZ ELMÉLETEK ÉPÜLETEK fogalmi metafora nyelvi megnyilvánulásai. Kövecses (2005) elmélete szerint a fogalmi metafora mindig két fogalmi tartományból áll: az (A) FOGALMI TARTOMÁNY, A CÉLTARTOMÁNY (ELMÉLETEK) az absztraktabb, szubjektívebb, elvontabb fogalomkör, amelynek segítségével megértjük a kevésbé absztrakt és összetett, kézzelfoghatóbb (B) FOGALMI TARTOMÁNYT, A FORRÁSTARTOMÁNYT (ÉPÜLETEK). Az elmélettel kapcsolatban több fogalmi metafora létezik, az elméletnek, mint céltartománynak több forrástartománya van, mivel absztrakt fogalom lévén többféleképpen is megközelíthető. Kövecses rávilágít arra is, hogy egyes szavak frazémákban való gyakori megjelenése arra utal, hogy valamilyen kognitív folyamat köti össze egy tudástartomány elemeit a frazeologikus jelentéssel. Számos frazéma esetében a metaforikus folyamatok és a köznapi, konvencionális tudás kulcsszerepet játszanak. A frazémák kognitív motivációja, más néven szemantikai átláthatósága révén tehát minden bizonynyal gyorsabban elsajátíthatjuk, és tovább emlékszünk majd rájuk.

2.2. A frazémák tipologizálása

Bárdosi (2010) írásában olvashatjuk, hogy frazeológiai kutatással, osztályozással már a 19. század végén foglalkoztak francia nyelvészek, Michel Bréal és Charles Bally. Azóta számos frazeológiai tanulmány, szótár látott napvilágot. A kutatások ellenére a frazeológiai egységek osztályozása – csakúgy, mint elnevezésük – a mai napig nem egységes, és az egyes kategóriák között nem mindig könnyű meghúzni a határvonalat. A lazább szókapcsolatoktól a szemantikailag és szintaktikailag teljesen kötött szókapcsolatok felé haladva, a frazeológiai egységek számos kategóriába sorolhatók (kollokációk, terpeszkedő igei szerkezetek, szólások, szóláshasonlatok, helyzetmondatok, közmondások, szállóigék stb.). Sokrétűségükből adódóan gyakran vizsgálják a frazémákat szemantikai, morfo-szintaktikai, retorikai és kultúrtörténeti-diakrón osztályozás szerint is. A jelen dolgozat korpuszául szolgáló frazémák vizsgálatához a szemantikai osztályozás egyik csoportját, a metaforikus frazémákat vesszük alapul. A csoportot Bárdosi (2010) úgy jellemzi, hogy az ide sorolható frazémák alkotóele-

mei szerinti konkrét elemzés nem lehetséges. „A frazémának csak az alkotóelemek jelentéséből közvetlenül nem következő, ún. globális jelentése létezik.” (Bárdosi 2010: 20)

2.3. Frazémák az európai uniós szövegekben

Gréciano (1999) általánosan *préfabriqué*, vagyis előre gyártott elemekként beszél a frazémákról. Használatuk jellege kiegészítendő, következtető, illetve célzó, helyes értelmezésükhöz megfelelő nyelvi, enciklopédikus és általános ismeretek szükségesek. Gréciano úgy tartja, hogy a frazémák hozzájárulnak a nemzetközi együttműködéshez. Fialat kutatóival az interlingvalitáson és interkulturalitáson alapuló uniós adminisztratív, jogi és politikai szövegeket, az ún. euro-adminisztratív szövegeket (*euro-textes*) vizsgálja. Frazeológiai kutatásai középpontjában a frazémák funkcionális és szemantikai vizsgálata áll. Hipotézise szerint a frazémák a gondolkodás, az érvelés, az érthető, pontos, egyértelmű megnyilatkozás és a megegyezés segítői. Korpusza kifejezéseit kognitív és kommunikatív szempontból is elemzi.

Kognitív megközelítésből frazeológiai konceptualizáció alatt általános fogalomra történő empirikus adatátvitelt, értelmezést ért, amelynek célja a szemantikai lényeg kifejezése.

Kommunikációs szempontból megközelítve úgy tartja, hogy a képi ábrázolás hozzájárul a kommunikatív hatékonysághoz. A több szóból álló motiválatlan szókapcsolatok a kommunikációs helyzetben vagy a szöveggörnyezetben az észlelés és az érzelmi hatáson alapuló mentális kép útján válnak motiválttá. Az észlelés és az érzelmi hatás segít tehát az absztrakt fogalmakat körülhatárolni, értelmezni. A frazémák esetében az absztrakció és a percepció, az elvonatkoztatás és az észlelés ezáltal kölcsönhatásba lépnek.

Bárdosi (2007a) 2004-ben, pályázat keretében kezdte el vizsgálni az európai frazémákat. Az európai frazeológiakincs közös elemeit európai frazeológiai univerzáléknak nevezi, tipológiailag három csoportba sorolja:

- (1) Közös európai múlt, kultúra frazémái (*gordiuszi csomó, pirruszi győzelem, Kolumbusz tojása, Buridán számara, Damoklész kardja, Pandora szelencéje*)
- (2) A legtöbb európai nyelvben fellelhető extralingvális valóságon alapuló, egy nyelvi közösségen belül vagy két nyelvi közösség között tükröfordítás útján létrejött frazémák:
  - (a) azonos fogalmat jelölő, azonos elemeket tartalmazó frazémák (*töri a fejét, az orránál fogva vezet*)
  - (b) azonos fogalmat jelölő, többé-kevésbé eltérő elemeket, képeket tartalmazó frazémák (*vizet hord a Dunába*)
- (3) Lefordíthatatlan, kulturálisan kötött, nyelvspecifikus kifejezések (gallicizmusok, germanizmusok stb.) (*Ó sem jobb a Deákné vásznánál.*)

A pályázatról készített beszámolóban Bárdosi (2007b) arra hívja fel a figyelmünket, hogy a szemantikájában, lexikájában, grammatikájában azonos

európai frazeológiai univerzálék alkalmazása során mindenkinek szükségszerűen ugyanarra a képre, civilizációs háttérre kell asszociálni. A kutatás során összeállított, kilencnyelvű (magyar, angol, német, francia, spanyol, olasz, orosz, latin, lengyel), 500 egységet tartalmazó korpusz a nyelvtanulásban és a fordítás-tolmácsolásban legfontosabbnak tartott európai frazémák gyűjteménye. A jelen kutatás tárgyát képező frazémák az (1) és a (2) csoportba sorolhatók. A közös európai kultúrkör frazémáira „származásuk” alapján Bárdosi az alábbi öt kategóriát állította fel:

1. táblázat

Közös európai frazeológiai univerzálék csoportosítása

Bibliai	Görög-római mitológiai	Történelmi	Irodalmi	Szólásokat, közmondásokat tartalmazó
Júdás csókja	herkulesi munka	átlépi a Rubicont/ Rubikont	Egy fecske nem csinál tavaszt/ nyarat. [Ezópus]	az orránál fogva vezet vkit

3. A jelen dolgozatban bemutatott vizsgálat

3.1. A korpusz

Az elemzés forrása az Európai Parlament honlapjáról (<http://www.europarl.europa.eu>) letölthető plenáris ülések, viták, cikkek, hírek, egyperces felszólalások frazeológiai univerzálékot tartalmazó, politikai tárgyú francia nyelvű szövegei. A ma már 27 hivatalos nyelvvel rendelkező Európai Unió polgárai a rájuk vonatkozó szövegeket saját anyanyelvükön ismerhetik meg. Európai uniós kontextusban, egyéb forrástól (pl.: EUR-Lex) eltekintve, már a fent említett internetes oldalon is hatalmas mennyiségben áll rendelkezésre nyilvánosan hozzáférhető forrásanyag.

Bárdosi öt kategóriáját alapul véve gyűjtöm és csoportosítom a frazémákat a honlap keresőjének segítségével. A vizsgálat tárgya így nem egy-egy adott vita vagy felszólalás teljes szövege, hanem maguk a frazeológiai univerzálék. Excel táblázatba rendezve feltüntetem a francia frazeologizmust, mint a kutatás alapját tartalmazó mondatot vagy szövegrészt, majd a magyar, valamint a fordítási szempontból érdekes angol megfelelőt is hozzáteszem az adott szövegrésszel. Ezt követően előzetes felmérés alapján, konceptualizációs szempontból nehézségi sorrendet állítok fel.

Összefoglalva tehát a kutatás során francia nyelvű frazeológiai egységet tartalmazó szövegrészeteket hasonlítok össze magyar megfelelőikkel. A plenáris ülések szövegeit vizsgálva nem szükséges figyelembe venni, hogy milyen nyelven hangzott el a parlamenti felszólalás, ha feltételezzük, hogy az intézmény a fordításokat egyenrangú szöveggént, ekvivalensként kezeli. A kutatás kezdetétől

szembetűnő, hogy a fordított magyar szöveg gyakran az angol írott változaton keresztül jött létre. Vizsgálatomat ezért nem kizárólag francia–magyar párhuzamos korpuszon folytatom; az angol frazeologizmust tartalmazó szövegrészt is felhasználom magyarázatként.

A szövegek fordítását az Európai Unió szakfordítói végzik, ezért általánosságban kijelenthető, hogy a fordítás minősége jó, a fordításokban nagyobb fordítói hibák, félreértelmezések nem fordulhatnak elő, a közvetíteni kívánt üzenet a magyar szövegben is megjelenik.

A szöveg frazeológiai egységeit vizsgálva azonban már első olvasásra kiténik, hogy a könnyen azonosítható, érthető frazémát sem mindig fordítja frazémának a fordító. Az Európai Parlament honlapján megjelenő szövegek politikai eseményeket írnak le, a képviselők nehéz, zavaros helyzetekre, vitákra mint veszélyre, fenyegetettségre, harcra igyekeznek megoldást találni, kompromisszumot kötni. A szövegrészetekben megjelenő metaforikus frazémák jelentéstartalmát képszerűségük segítségével kognitív tevékenységünk révén úgy értelmezzük, hogy a forrástartomány jelentéstartalmát leképezzük a céltartományra. A korpusz frazémái tehát a közös európai kultúrában használt képeket tartalmazzák, ezáltal feltételezhető, hogy könnyű őket értelmezni és lefordítani. A fordító gyakran mégsem így jár el.

3.2. A frazémák és a fordítás

Jelen dolgozat célkitűzése a frazémák fent leírt jellemzésének kiegészítése francia–angol–magyar frazémák fordításakor alkalmazott átváltási műveletek empirikus vizsgálatának eredményeivel. Fontos megemlítenünk, hogy a korpusz elemeit fordítástudományi megközelítésből vizsgálva nem nyelvi rendszereket vetünk egybe, hanem szövegszintű elemzést végzünk. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy a fordító adott helyzetben milyen fordítói megoldást választott, és miért éppen azt választotta. A vizsgálat során az európai közös kultúrán alapuló nyelvhasználati azonosságokat vagy különbségeket tárunk fel.

Az elemzés Földes (1987) osztályozásából indul ki, aki a frazeológiai egységek fordításának három kategóriáját különbözteti meg:

- (1) forrásnyelvi frazeologizmus → célnyelvben egy szó
- (2) forrásnyelvi frazeologizmus → célnyelvben körülírás
- (3) forrásnyelvi frazeologizmus → célnyelvi frazeologizmus

A frazémák képi, metaforikus volta miatt megvizsgáltuk Toury (1995) csoportosítását is, aki a forrásszövegből kiindulva a metaforák fordításának lehetséges megoldásait négy kategóriába sorolta:

- (1) ugyanazzal a metaforával
- (2) másik metaforával
- (3) nem-metaforikus kifejezéssel
- (4) teljes kihagyással

Klaudy (2007) a frazeologizmusok fordítását kutatva úgy fogalmaz, hogy a szólásokat, közmondásokat, állandósult szókapcsolatokat valójában nem fordítjuk, inkább „megfeleltetjük”, megkeressük azt a célnyelvi frazeologizmust, amelyet a célnyelvi beszélők hasonló helyzetben használni szoktak. A korpuszon végzett előzetes felmérés azonban rávilágított arra, hogy a fordító sokszor nem a „megfeleltetett” magyar frazeologizmushoz folyamodik. A vizsgálat ezért az átváltási műveletek elemzéséhez Klaudy (1999b) további kategóriáit alkalmazza. A dolgozat példáiban fellelhető generalizáció, a felbontás, a kihagyás, mind egyszerűsítéssel járnak. Klaudy (2007) fordítási irányokon belül keresett univerzális jellegzetességeket. Példái kimutatták, hogy a lexikai egyszerűsítés a magyar → indoeurópai fordítási irányra jellemző. Kérdés, hogy az egyszerűsítés során mi vesz el? Levý (1965) erre a kérdésre fordított szövegek visszafordításában keresztül kereste a választ. Vizsgálata igazolta, hogy a fordító két ekvivalens közül mindig a tágabb értelmű, általánosabb megoldást választja. Ezáltal az eredeti kifejezés jellemző szemantikai jellege gyakran elvész. Kihangsúlyozta továbbá, hogy a szemantikailag rokon kifejezések megjósolhatósága használatuk gyakoriságától függ. A fordítók mindig a gyakrabban alkalmazott megfelelőt keresik, ezek tartalmazzák azonban legkisebb arányban az eredeti kifejezés szemantikai sajátosságait.

A fentiekből kiindulva a jelen kutatásban szereplő frazémák fordítására a következő megoldásokat soroljuk fel (az elemzésnél a megoldásokat a rövidítések reprezentálják):

- (1) Teljes megfeleltetés (ugyanazzal a frazeologizmussal–azonos elemek) (TM-AE)
- (2) Teljes megfeleltetés (ugyanazzal a frazeologizmussal–eltérő elemek) (TM-EE)
- (3) Variatív megfeleltetés (másik frazeologizmussal) (VM)
- (4) Teljes átalakítás (azonos funkció–egyszerűsítéssel) (TÁ)
- (5) Teljes kihagyás (TK)

A jelen vizsgálat tehát francia–angol–magyar szövegrészletek összehasonlító elemzése, fordítástudományi szempontból azt vizsgálja, hogy milyen átváltási műveletek, megfeleltetések fordulnak elő a magyarra történő fordítási folyamatban, hogyan befolyásolja az angol nyelvi kifejezés a fordított szöveget, valamint melyek a fordított szöveg jellemzői.

3.3. A vizsgálat tárgya: a metaforák kognitív megközelítése és funkciója

A metaforák kognitív megközelítése nem állítja, hogy meg lehetne jósolni, hogy milyen metaforák léteznek egy kultúrán belül vagy több kultúrában. Arra mutat rá, hogy a meglévő metaforák motiváltak, tapasztalati alapjuk van. Ha két tapasztalati tartomány között tapasztalati kapcsolatot észlelünk, ez lesz az alapja a tartományok közötti fogalmi kapcsolatnak. A tapasztalati alap nemcsak testi, hanem perceptuális, kognitív, biológiai és kulturális is lehet (Kövecses 2005: 251).

Ha arra keressük a választ, hogy a metaforák milyen funkciót, szerepet töltenek be az ember gondolkodásában, a metaforák kognitív funkciójára kérdezzünk rá (Kövecses 2005: 48). Kövecses a kognitív funkció alapján a metaforákat három nagy csoportba sorolja:

- (1) Szerkezeti (strukturális) metaforák
- (2) Ontológiai metaforák
- (3) Orientációs (irányultsági) metaforák

A szerkezeti metaforák esetében a forrástartomány tág, rendszerezett tudást biztosít a céltartománynak. Ebben a csoportban a metaforák kognitív funkciója az, hogy az A céltartományt a B forrástartomány alapján értelmezik. Másként fogalmazva, a céltartományt a forrástartomány és a céltartomány közötti megfelelések segítségével konceptualizáljuk.

Az ontológiai metaforák kevésbé strukturálják céltartományaik fogalmait, mint a szerkezeti metaforák. Az elvont fogalmakat, különféle jelenségeket általános kategóriákba sorolják. Forrástartományként tárgyak, anyagok, tartály jelenik meg. Ezeket azonban már nehéz, gyakran lehetetlen alkalmazni a céltartományok konceptualizálására. Ezek a metaforák jobban átláthatóvá teszik a körülhatárolt szerkezettel nem rendelkező fogalmakat (Kövecses 2005: 50). A már körülhatárolt metaforákat továbbgondolhatjuk, azonosíthatjuk, és szerkezeti metaforák segítségével tovább strukturálhatjuk.

Az orientációs metaforák biztosítják a legkevesebb fogalmi struktúrát a céltartomány számára. Ezek a metaforák egymással összefüggővé tesznek célfogalmakat. Térbeli irányokon, fel-le, ki-be és középpont-kerület irányokon alapulnak. A felfelé irányultságot általában pozitívumként, a lefelé irányultságot negatívumként értékeljük (Kövecses 2005: 51).

A fentiek alapján dolgozatom harmadik kérdése az, hogy a metaforán, metonímián, hétköznapi tudáson alapuló fogalmi motiváción keresztül a frazémáknak milyen kognitív funkciója, szerepe van az ember gondolkodásában, és ebből kiindulva gondolatai, üzenetei közvetítésében. Mindamellet gyakran annyira természetesen használjuk a frazémákat, hogy nem mindig könnyű meghúzni a határvonalat az említett három csoport között, és megtalálni a frazeológiai egységekben rejlő fogalmi motivációt.

3.4. Hipotézisek

Földes (2007) egy tanulmányában úgy fogalmaz, hogy a frazeologizmusok „kulturális jelek”, mert sűrített formában egy nyelvi, illetve kulturális közösség (jelen esetben az európai makrokulturális közösség) felismeréseit, értékítéleteit és értelmezési rendszerét adják vissza. Ennek alapján a jelen vizsgálat kognitív szemantikai és fordításelméleti megközelítéssel a következő hipotézisekből indul ki:

- (1) Mivel a legtöbb európai nyelvben fellelhető, közös európai múlt, kultúra frazémái nagyban hasonlítanak egymáshoz, fogalmi tartalmuk azonos, a francia frazémák valamilyen formában jelen vannak a

magyar megfelelőben is, illetve metaforikus kifejezés hiányában, felfedezhető a fogalmi metafora.

- (2) Lexikai síkon egyfajta szegényedés, egyszerűsítés, általánosítás, generalizáció vagy semlegesítés, neutralizáció tapasztalható.

A vizsgálat során ezen hipotéziseket igyekszem igazolni vagy cáfolni.

3.5. Az elemzés módszere

Jelenleg nem áll rendelkezésre (bár összeállítás alatt áll) olyan francia–angol–magyar korpusz, amely nagy mennyiségű szövegen keresztül reprezentatív eredményeket adna a frazémák fordításával kapcsolatban. A vizsgálatot kézi módszerekkel végzem, ami rendkívül időigényes feladat, a feldolgozható szöveg mennyisége így nem elegendő ahhoz, hogy általánosítható eredményt adjon. Célom globális képet adni a frazémák fordításának bizonyos tendenciáiról.

A kutatásban 20 szövegrészlet francia–angol–magyar megfelelőit vizsgálom. A francia szövegekből azokat a mondatokat vagy mondatrészeket hagyom meg, amelyekben a frazeológiai egység szerepel. Ezen mondatrészeket hasonlítom össze az angol és a magyar vonatkozó részekkel, majd a felállított osztályozás alapján azonosítom az átváltási műveleteket, megfeleltetéseket. A vizsgálat során kvantitatív és kvalitatív kimutatást végzek.

Amennyiben a fordító a célnyelv szokványosabb eszközeivel élve, általánosabb kifejezést használ, megkeresem a francia frazeologizmusok Bárdosi által ajánlott magyar megfeleltetéseit (Bárdosi 2010), és kérdőíves vizsgálat keretében felmérem, hogy a magyarok hogyan interpretálják e frazeológiai egységeket, illetve hogy indokolt-e a fordításban a frazéma elhagyása. Nem a fordítástudományban klasszikusnak mondható kérdőíves módszert alkalmazom, amelynek során az olvasó a fordított szövegről leírja intuitív benyomásait. Kognitív szempontból közelítem meg a kérdéses mondatrészek frazémáit, és a célnyelvi szövegben nem szereplő magyar frazeológiai megfeleltetés értelmezésére, a gondolkodásra, a fogalmi tartalomra kérdezek, mutatok rá. Frazeologizmus hiányában a fogalmi metafora jelenlétét, szerepét vizsgálom.

A vizsgálatban szereplő húsz francia frazeologizmust tartalmazó szövegrész a <http://www.europarl.europa.eu> honlap keresőjébe beírva könnyen megtalálható. A kérdőíves felmérés a válaszlappal a mellékletben szerepel.

4. A vizsgálat eredményei és elemzése

Kvantitatív vizsgálatához a húsz példa nem elegendő, de kvalitatív elemzéssel bizonyos tendenciák megfigyelhetők. A fordítói megoldásokat Bárdosi (2010) megfeleltetéseivel az alábbi táblázat foglalja össze.

1. táblázat
Fordítói megoldások

	FM	Francia	Angol	Magyar	Francia–magyar szótár
1.	TK	être aux abois	to be beleaguered	–	kutyaszorítóban van
2.	TÁ	battre de l’aile	floundering	akadozó	rosszul áll a szénája
3.	TÁ	mettre à l’ombre	final switch	Agyó	hűvösre tesz vkit
4.	TÁ	travailler d’arrache-pied	to require a lot of work	nyáron is dolgozik (képviselő)	látástól vakulásig dolgozik
5.	TÁ	placer la barre plus haut	raising the game	Meg kell erősíteni	magasabbra helyezi a lécet
6.	TM-EE	cracher au bassinet	cough up	kipréselni magunkból	úgy fizet, mintha a fogát húznák, szinte úgy köhögi ki a pénzt
7.	TK	mettre un bémol	to scale down	–	szelidebb húrokat penget
8.	TK	rouvrir la boîte de Pandore	to re-open this Pandora’s box	–	felnyitja/kinyitja Pandora szelencéjét ¹
9.	VM	Ras-le-bol	to be fed up with	Elege van	tele van a hócipője
10.	TÁ	une discussion à brûle-pourpoint	an unscheduled discussion	spontán megbeszélés	se szó, se beszéd
11.	TM-AE	Oiseaux menacés : éviter le chant du cygne	Wild birds protected under common wings	A vadon élő madarak védelme az EU-ban	hattyúdál
12.	TÁ	mettre la charrue avant les bœufs	putting the cart before the horse	fordított sorrendben cselekednénk	fordítva ül a lóra
13.	TÁ	filer doux	not simply to take sg. lying down	ne adja fel ilyen egyszerűen	behúzza fülét-farkát

¹ A frazeologizmus a Francia–magyar szótárban nem található meg. A példa Bárdosi *Magyar szólások, közmondások értelmező szótára fogalomköri szómutatóval* című könyvéből származik.

	FM	Francia	Angol	Magyar	Francia–magyar szólásszótár
14.	VM	être dans de beaux draps	leave revisions continue to split	Nincs előrelépés	benne van a pácban/csávéban
15.	TM-AE	Il suffisait d'y penser	egg of Columbus	Kolumbusz tojása	(Ez olyan egyszerű, mint) Kolumbusz tojása
16.	TK	suivre l'exemple de l'âne de Buridan	to follow the example of Buridan's ass	–	olyan, mint Buridan szamara
17.	TK	faire porter le chapeau	shift the burden	–	nyakába varr
18.	TM-EE	c'est blanc bonnet et bonnet blanc	it is a six of one and half a dozen of the other	egyik tizenkilenc a másik egy híján húsz	egyik tizenkilenc a másik egy híján húsz
19.	TÁ	partir sans tambours ni trompettes,	without pomp, without publicity,	minden pompa nélkül, minden nyilvánosság nélkül,	kámforrá válik
20.	TK	sommes sur le qui-vive	we are on the alert	odafigyeljünk	résen van

4.1. A vizsgálat kvantitatív eredményei

A kérdőíves vizsgálatban 30 magyar anyanyelvű nő és 30 magyar anyanyelvű férfi vett részt. A megkérdezettek egyetemi hallgatók, vagy főiskolát, egyetemet végzett emberek. Az alábbi táblázatban felsorolt jelentésmagyarázatok az általam szélsőségesnek ítélt, szubjektív eredmények. A százalékos arány az azonos jelentéstartalmat objektíven tükrözi.

2. táblázat

A kérdőíves felmérés jelentésmagyarázatai

Magyar frazéma	Magyarázatok azonos jelentéstartalommal (%)	Legszélsőségesebb jelentésmagyarázatok
Kutyaszorítóban van	100%	–
Rosszul áll a szénája	95%	–
Hüvösre tesz vkit	60%	Megöl / Elintéz
Látástól vakulásig dolgozik	95%	–

Magyar frazéma	Magyarázatok azonos jelentéstartalommal (%)	Legszélsőségesebb jelentésmagyarázatok
Magasabbra helyezi a lécet	95%	–
Úgy fizet, mintha a fogát húznák, szinte úgy köhögi ki a pénzt	100%	Nehezen fizet, könnyen fizet
Szelídebb húrokat penget	90%	–
Felnyitja/kinyitja Pandora szelencéjét	45%	Szerencséje lesz / Rájön az élet titkára
Tele van a hócipője	100%	–
Se szó, se beszéd	60%	Csend legyen! / Egyeztetés nélkül cselekszik
Hattyúdal	45%	Szép dal / Halál / Haszontalan / Végső megoldás
Fordítva ül a lóra	70%	Tudatlanság / Nem racionális gondolkodású
Behúzza fülét-farkát	95%	Rejtegetni valója van
Benne van a pácban/ csávában	95%	–
Kolumbusz tojása	30%	Felfedező / Talány
Olyan, mint Buridán számára	0%	Buta, csökönyös
Nyakába varr vmit	75%	–
Egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz	100%	–
Kámforrá válik	100%	–
Résen van	100%	–

4.2. A vizsgálat kvalitatív eredményei és elemzése

A jelen dolgozat keretei nem teszik lehetővé a vizsgálatban szereplő összes frazéma fordításának bemutatását, így a fordítási szempontból legérdekesebb, legjellemzőbb eseteket sorakoztatom fel.

Az elemzés során Kövecses forrástartományai és céltartományai alapján kísérletet teszek a fogalmi tartományok felfedésére, a forrás- és céltartományok közötti fogalmi leképezések bemutatására, valamint rámutatok Klaudy rendszerezése alapján a fordító által használt átváltási műveletekre, megféleltetésekre.

A frazémák vizsgálata során feltüntettem és elemzem az egyes francia frazémák Bárdosi (2010) által használt magyar megfeleltetéseit.

- (1) Par ailleurs, *les négociations* d’adhésion de la Turquie *battent de l’aile*.
 (1a) Turkey’s *floundering* accession talks.
 (1b) Jelentés Törökország *akadozó* csatlakozási *tárgyalásairól*.

Az eredeti *battre de l’aile* kifejezés a sérült, vergődő madár metaforája. A madár elveszítette erejét, de még küzd az életéért, bár szárnya már csak akadály. A francia frazémát a sajtóban gyakran használják projektek, vállalatvezetés kapcsán (Bárdosi 2010: 129). Az eredeti egység AKADÁLYOK KÜZDELEM szerkezeti metafora céltartományát a tartományok közötti megfelelés alapján konceptualizáljuk. A magyar fordításban is megjelenik ugyanaz a figuratív jelentés, de nem egyező intenzitással. A francia kifejezésnél más kép segíti a megértést, itt már-már reményvesztett küzdelemmel találkozunk. A magyar mondatban az angol *floundering* szinte szó szerinti jelentése található. Az ‘akadozó’ jelző használata sokkal általánosabb, semlegesebb megoldás, mindössze *nehézséget* tükröz. A Bárdosi-féle szótárban szereplő *rosszul áll a szénája; bajban van* frazémák sokkal kifejezőbbek, de használatuk stilisztikailag ebben a kontextusban indokolatlan lenne.

- (2) [...] *les personnes impliquées* [...] *devront encore travailler d’arrache-pied à la rentrée*.
 (2a) [...] those involved *worked on it over the summer*.
 (2b) [...] az illetékes képviselők *nyáron is dolgoztak*.

Ez a példa kiválóan tükrözi a francia és a magyar nép vérmérséklete közötti különbséget. A francia kép ‘olyan nehéz a lába, hogy már nem tudja elemelni a talajtól’ rendkívül kifejező. A forrásnyelvi szövegrészt AZ EMBERI LÁB KÜZDELEM szerkezeti metafora segítségével értelmezhetjük. A magyar változathoz a frazémát kihagyta a fordító, semleges nyelvi kifejezést választott, tényként közli, hogy ‘dolgoztak’ a képviselők. Az angol megfelelőben egy mélyebb szinten metaforikus kifejezés található. Az *over* utal a hosszan tartó küzdelemre, a mondat képi jellege ezáltal nem vész el teljesen. A Bárdosi-féle frazémák közül itt megengedhető lett volna – hiszen képi síkon és a figuratív jelentés tekintetében is nagyobb hasonlóság lenne a francia és a magyar egységek között –, ha a fordító beszúrja a *megállás nélkül* vagy az *éjt nappallá téve* kifejezést a ‘dolgoztak’ elé.

- (3) [...] *si nous ne crachons pas au bassin* des taxes vertes, nous allons tous mourir.
 (3a) [...] if we do not *cough up* green taxes, we will all boil to death.
 (3b) [...] ha nem bírjuk *kipréselni magunkból* a zöld adókat, akkor mindannyian halálra égünk.

A metaforikus forrásnyelvi frazémában a francia *bassin* szó ‘vesemedencét’, vagy ennek metonimikus leképezését, a pénz gyűjtésére szolgáló ‘perselyt’ jelent.

A *cracher* ige ‘köp’, ‘pénzt tejel’ absztrakt módon utal a pénzt ‘fizet’ cselekvésre (Bárdosi 2010: 233). Ontológiai metaforán keresztül a TARTÁLY tartományát a CSELEKVÉS tartományának megértésére használjuk. Vagyis a cselekvést A CSELEKVÉSEK TARTÁLY metafora segítségével konceptualizáljuk. A magyar megfelelőben a fordító hasonló fogalmi tartalommal rendelkező másik metaforikus frazeológiai egységet használ, de nem a Bárdosi-féle szótárban szereplő *úgy fizet, mint-ha a fogát húznák; szinte úgy köhögi ki a pénzt* kifejezések egyikét. Ezek használata ebben a kontextusban túlságosan erőltetett lenne. Az angol frazéma figuratív jelentése gyakorlatilag megegyezik a francia és a magyar jelentéssel. A *kipréselni* CSELEKVÉSEK *magunkból* TARTÁLY magyar kifejezés fogalmi tartományai egyezőnek tekinthetők, sőt, tovább lehetne strukturálni szerkezeti metaforák segítségével. Ha például magunkat tárgyként képzeljük el, akkor AZ EMBERI TEST EGY TARTÁLY metaforán keresztül már könnyebb a részletesebb strukturálás.

- (4) [...] *une discussion à brûle-pourpoint* sur la situation des Roms.
 (4a) [...] and an *unscheduled discussion* about the Roma situation.
 (4b) [...] előre betervezett *megbeszélést*, valamint egy *spontánt* a romák helyzetéről.

Eredetét tekintve a francia frazéma a *tirer sur qqn de si pres que lq balle brule son habit, son pourpoint* kifejezésből származik, ami annyit tesz: ‘olyan közletről lelőni vkit, hogy a golyó kitéti a zekéjét’. Ehhez azonban hirtelen, váratlanul kell meglepni az ellenséget (Bárdosi 2010: 186). A frazeológiai egység *brûle-pourpoint* elemét a NEM KÖRÜLHATÁROLT FIZIKAI TÁRGYAK (zeke egy része) ANYAGOK (égett, tűz) ontológiai metafora alapján értelmezhetjük. A francia egységet továbbgondolva a tüzet mozgásként, elmúlásként értelmezve A TŰZ AZ IDŐ MŰLÁSA metafora segítségével részletesebben strukturálhatjuk. Az IDŐ fogalmi tartomány, a spontaneitás az angol és a magyar fordításban is fellelhető. Fordítási megközelítésből a fordító generalizál, stilisztikailag egy sokkal általánosabb, ugyanakkor világosabb kifejezést használ. Egyértelmű, hogy a tematikus szólásszótárban szereplő bizalmas *se szó, se beszéd (egyszer csak azt mondta...); (csak) úgy ukk-mukk-fukk* frazémák egyike sem állja meg a helyét a jelen kontextusban.

- (5) J’attends de vous [...] défendre également la liberté d’établissement et la liberté de mouvement de tous les citoyens européens, plutôt que de *filer doux*.
 (5a) I expect you [...] to also defend the freedom of establishment and the freedom of movement of all European citizens and *not simply to take this lying down*.
 (5b) Azt várom öntől, hogy [...] védelmezze a letelepedés szabadságát és az összes európai polgár szabad mozgását is, valamint hogy *ne adja fel ilyen egyszerűen*.

Az eredeti frazémában a *filer* ige elavult jelentése jelenik meg: ‘változatlanul, egyformán halad, viselkedik, irányít dolgokat’ (Bárdosi 2010: 179). A *filer doux*

szókapcsolat metaforikus jelentése ‘engedelmességből tesz lépéseket, félelemből cselekszik’. A *doux* ‘lágy, puha, könnyed’ elem a félelemből fakadó engedelmességet fejezi ki. Az ÉRZELMEK (félelem) MOZGÁS (cselekszik, halad előre) szerkezeti metaforában az ÉRZELMEK céltartományt a MOZGÁS forrástartományon keresztül tudjuk megragadni. Az angol és a magyar kifejezésekben orientációs metaforával találkozhatunk. Az irányultság ugyan nem azonos, mégis tartalmilag egy irány felé mutat. Az angol és magyar megfelelő jelentésfelbontás útján született. A ‘nem feladni (a dolgot, a küzdelmet)’ tagadó szerkezet a KÜZDELEM FELFELÉ IRÁNYULTSÁG metaforával értelmezhető. Az angolban a ‘ne hagyja veszni, leáldozóban a dolgot, a küzdelmet’ metaforikusan buzdít, pozitív felhangot kap, felfelé irányultságot mutat. Ebben a példában a francia és a magyar fogalmi tartalom némileg eltérő, hiszen a magyarban – ahogyan az angol kifejezésben sem – nem jelenik meg a félelem képe. A Bárdosi által javasolt *be-húzza fülét-farkát* frazéma használata stilisztikailag nem lett volna indokolt, bár a frazémából egyértelműen kitűnne a ‘félelemből nem mer cselekedni’ fogalmi tartalom.

- (6) Monsieur le Président, je propose qu’un allègement quantitatif [...]; ce serait peut-être l’idée géniale dont on dirait: «*Il suffisait d’y penser!*»
- (6a) Mr President, I propose that quantitative easing [...]; it may prove to be an egg of Columbus.
- (6b) Elnök úr, javaslom, hogy vegyük fontolóra a pénzkínálat bővítését [...] és lehet, hogy a megoldás *olyan egyszerű lesz, mint Kolumbusz tojása*.

Ebben a példában egy közismertnek tűnő frazeologizmus részben vagy teljes egészében mindhárom nyelven megjelenik. Az ÁLLAPOTOK FIZIKAI TÁRGYAK ontológiai metafora alapján azonosíthatjuk a fogalmakat. A frazéma konceptualizálásához elengedhetetlen a közös európai kultúrában gyökerező háttértudás ismerete. Ha tudjuk, hogy ez a tojás egy látszólag nehéz, valójában azonban egyszerű kérdés vagy feladat megoldásának eszköze, akkor A GONDOLATOK ESZKÖZÖK szerkezeti metaforával már sokkal egyszerűbb a forrás- és céltartomány közötti fogalmi leképezés. Fordítási szempontból érdekes, hogy sem az eredeti, sem az angol szövegrészben nem szerepel a teljes frazeológiai egység. A franciából hiányzik a konvencionálisabb *C’est comme l’œuf de Colomb* ‘Kolumbusz tojása’, csak a frazéma kiegészítő, magyarázó része szerepel (Bárdosi 2010: 259). Az angol szókapcsolatban pedig épp ez utóbbi hiányzik. A fordító célnyelvi magyar megfelelőként a magyarázó részt is betoldotta, lexikai explicitációt alkalmazva a teljes frazémát választotta.

- (7) [...] toute personne impartiale [...] tirera la conclusion que, pour reprendre une expression française, «*c’est blanc bonnet et bonnet blanc*».
- (7a) [...] any fair-minded person [...] come to the conclusion that to use an English phrase ‘*it is a six of one and half a dozen of the other*’.

- (7b) [...] minden őszinte ember, [...] arra a következtetésre jutna, hogy egy angol mondást idéztek „*az egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz*”.

Mindhárom szövegrészben azonos frazeológiai egységet találunk. Az eredeti frazémában grammatikai pozíciófelcseréléssel találkozunk. A jelző és a jelzett szó felcserélésével a francia EGY SZÍN FIZIKAI TÁRGY ontológiai metaforával fejezi ki a különbség hiányát. A fehér színt is értelmezhetjük a ‘hiány’ kifejezéseként. Az angol és a magyar frazémában A SZÁMOK HIÁNY metafora szolgálhat kiindulópontként. A franciában szín, azaz perceptuális, míg az angol és magyar frazémában számok, azaz kognitív tapasztalati alap jelenik meg. A három nyelv más-más képi kifejezést használ, de az egyezés, a különbség hiánya, illetve a mögötte rejlő ‘hiány’ fogalmi tartalom tükröződik mindegyik nyelvi kifejezésből.

- (8) Je propose qu’une délégation de représentants du Parlement européen *se rende dans les Abruzzes, sans tambours ni trompettes* [...]
 (8a) I propose that a joint delegation from this Parliament *visit the region, without pomp, without publicity* [...]
 (8b) Javaslom, hogy a Parlament közös delegációja *tegyen látogatást a régióban, minden pompa nélkül, minden nyilvánosság nélkül* [...]

Az eredeti frazémában a CSELEKVÉSEK ESZKÖZÖK szerkezeti metafora segítségével konceptualizálhatjuk a metaforikus kifejezést. A kifejezés a katonasággal, a hadsereggel kapcsolatos szituációból, kontextusból származik. A frazéma a katonai díszszemlére utal, amelyet *tambours* ‘dob(szó)’ és a *trompettes* ‘trombita(szó)’ kíséri (Bárdosi 2010: 229). A magyar megfelelőben az angol mintájára jelentésfelbontás útján a ‘pompa’ és a ‘nyilvánosság’ elemek szerepelnek. A CSELEKVÉSEK ESZKÖZÖK szerkezeti metafora, a figuratív jelentés, a fogalmi tartalom szintén megjelennek, bár nem annyira intenzív képen keresztül, mint a franciában, ahol szinte hallani a dobpergést és a trombitaszót. A Bárdosi-féle *kámforra válik* kifejezés jelen esetben nem állná meg a helyét.

- (9) [...] *afin de rassurer ceux et celles qui nous ont élus et leur montrer que nous sommes sur le qui-vive* par rapport à toutes violations de leurs droits.
 (9a) [...] to reassure the people who sent us here that *we are on the alert* for any infringements of their rights.
 (9b) [...] hogy megnyugtassuk azokat a választópolgárokat, akik azért juttattak be minket az Európai Parlamentbe, *hogy odafigyeljünk* az esetleges jogsértésekre.

A francia *qui-vive* kifejezésben a *vive a vivre* ‘élni’ igéből vagy *vive* ‘élő’ jelzőből ered. Jelentésük a *Ki vagy?* kérdésre utal, amit régen az örök tettek fel, ellenségre, fenyegetettségre, veszélyre lesben állva (Bárdosi 2010: 107). A frazémát A VESZÉLY EMBERI TEST szerkezeti metaforán keresztül könnyű elképzelni. Az angolban készenlét utal a lehetséges veszélyforrásra, a frazéma a KÉSZENLÉT vagy RIADÓKÉSZÜLTSG EMBERI TEST metaforán keresztül konceptualizálható.

A magyar kifejezésben legfeljebb egy orientációs metafora A TUDATOS FELFELE IRÁNYULTSÁG figyelhető meg, hogy odafigyeljünk, felfigyeljünk a jogsértésekre. Ez a kifejezés sokkal általánosabb, csak nagyon mélyen metaforikus természetű. A Bárdosi által javasolt *réson van* frazémában már benne van a készenlét fogalma, stilisztikailag azonban nem állja meg a helyét. Az *odafigyeljünk* magyar megoldásból teljesen elveszett a veszélyforrásra való felkészültség fogalmi tartalma.

- (10) [...] la mise en place de „*project bonds*” et la mutualisation de la dette. Cette dernière permettrait de *faire porter le chapeau* aux détenteurs d’obligations et non aux contribuables.
- (10a) He said [...] the full-scale launch of project bonds and the mutualisation of debt, which would *shift the burden* from taxpayers to bond holders.
- (10b) A megoldást [...] a projektkötvények bevezetése és az eurózónában az államadósság egy részének összevonása jelentené.

Az utolsó példában a magyar megfelelőből teljesen hiányzik a frazémát tartalmazó szövegrész. A magyar bekezdés így ér véget, a vizsgált másik két nyelven még egy metaforikus kifejezést tartalmazó mondat további információt közöl. A francia *chapeau* ‘kalap’ a szóban forgó személy valóságos arcát, fejét rejtő külső megjelenés. A kalap viselőjére hárul minden felelősség és az azzal járó kellemetlenségek, terhek (Bárdosi 2010: 108). A kifejezés az ÁLLAPOT (tartósan visel) TARTÁLY (kalap) ontológiai metaforával konceptualizálható. Tovább strukturalva, az állapot elképzelhető mozgás eredményének, a tartály a terhek, a pénz összességének. Az angol frazémában a *shift the burden* a ‘terhek áthelyezése’ kifejezés található. A teher valójában a pénz, az áthelyezés mozgás, a kifejezés a PÉNZ MOZGÁS metaforával kiválóan értelmezhető. Bárdosi magyar megfelelőként a *nyakába varr* frazémát javasolja, amely tükrözi a terhek átruházását, de a jelen kontextusba nem illik. Az az üzenet, információ tehát, hogy ki fogja kifizetni az adósságot, a magyar szövegből teljes egészében kimaradt.

5. Összegzés, konklúzió

Jelen dolgozatban francia–magyar frazémák jelentéstartalmát vizsgáltam fordítástudományi és kognitív szemantikai megközelítésből. Az elemzést – mivel a frazeologizáltság főként a szöveg lexikai oldalát érinti –, lexikai szinten végeztem. Vizsgálatomat indoeurópai → magyar nyelvi irányba folytattam. Az angol egységeket magyarázatként használtam.

A vizsgálatból kitűnik, hogy a frazeológiai konceptualizációt megkönnyítik a szerkezeti, ontológiai, orientációs metaforák. Az eredmények az utolsó példa kivételével igazolják az első hipotézist, miszerint a magyar kifejezésekben felfedezhető az azonos fogalmi metafora. Hét esetben azonban más kép segíti a megértést. A figuratív jelentés intenzitása a magyar megfelelőben sokkal enyhébb. A fogalmi összefüggések különböznek, a leképezés folyamata eltér, ezáltal

a fogalmi tartalom helyenként részben elvész, a szemantikai lényeg nem teljesen egyezik. Tökéletes fogalmi egyezést csak a konvencionizált, európai közegben széleskörűen használt frazémák esetében találtunk (*Kolumbusz tojása; az egyik tizenkilenc, a másik egy híján hús*). A kérdőíves vizsgálat érdekes eredménye, hogy épp ezen kifejezések egyikét a megkérdezettek 30%-a enciklopédikus tudás hiányában nem megfelelően interpretálja.

Az elemzett tíz példából két esetben a fordító teljes megfeleltetés útján a magyar frazeologizmust használta. Hét esetben a magyar megfelelő forrása az angol nyelvi kifejezés volt. A fordító lexikai egyszerűsítéssel teljes átalakítást végzett, így a második hipotézis is igazolódni látszik. A jelen vizsgálat esetében a lexikai egyszerűsítés az indoeurópai → magyar fordítási irányra igaz.

A kérdőíves vizsgálat eredményei négy példa kivételével (*Kolumbusz tojása, Buridán szamara, Pandora szelencéje, hattyúdal*) igazolják, hogy a megkérdezettek többsége megfelelően interpretálja, konceptualizálja a kutatott frazémák magyar megfeleltetéseit. A fordító mégsem döntött úgy, hogy alkalmazza a frazéma egy lehetséges magyar megfelelőjét. Ennek egyik lehetséges magyarázata, hogy stilisztikai okokból a fordító számára a magyar frazéma alkalmazása szövegidegen a vizsgált uniós kontextusban.

Érdekes lenne a továbbiakban megvizsgálni egyes frazémákat magyar → indoeurópai irányban lexikai és grammatikai vonatkozásban egyaránt, majd összehasonlítani a kapott tendenciákat a jelen kutatás eredményeivel.

Irodalom

- Bañcerowski J. 1999a. A kognitív nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr* 123. évf. 1. szám. A <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1231/123107.htm> címről letölthető.
- Bañcerowski J. 1999b. A kognitív nyelvészet alapelvei. *Magyar Nyelvőr* 123. évf. 2. szám. A <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1232/123207.htm> címről letölthető.
- Bárdosi V. 2007a. Les figés du français: héritage classique et renouvellement. *Revue d'Études Françaises* No. 12. 219–234.
- Bárdosi V. 2010. *Francia–magyar tematikus szólásszótár. Szólásmagyarázatok és gyakorlatok megoldókulccsal*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Bárdosi V. 2012. *Magyar szólások, közmondások értelmező szótára fogalomköri szómutteróval*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Földes Cs. 1987. *Magyar–német–orosz beszédfordulatok. A három nyelv azonos jelentésű állandósult szókapcsolatai*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Földes Cs. 2007. Interkulturális nyelvészet: problémavázlat. *Magyar Nyelv* 103. évf. 1.szám. 16–38.
- Gréciano G. 1999. Phraséologie et Institutions Européennes. *Paremia* N°8. 255–260.
- Klaudy K. 1999a. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 1999b. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kövecses Z. 2005. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Lakoff G., Johnson M. 1981. *Conceptual Metaphor in Everyday Language. Philosophical Perspectives on Metaphor*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 286–325.

- Lakoff G., Johnson M. 1999. *Philosophy In The Flesh: the Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Levý J. 1965. *Will Translation Theory be of Use to Translators?* Übersetzen. Vorträge und Beiträge vom Internationalen Kongress literarischer Übersetzer in Hamburg 1965, Herausgegeben von Rolf Italiaander. Frankfurt am Main, Bonn: Athenäum Verlag. 77–82.
- Toury G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam: John Benjamins.

Internetes hivatkozások

Bárdosi V. 2007b. http://real.mtak.hu/1722/1/47183_ZJ1.pdf

Forrás

<http://www.europarl.europa.eu>

Melléklet

**Kérdőíves vizsgálat
Állandósult szókapcsolatok**

Személyi adatok: (Húzza alá a megfelelő választ!)

Neme:

a. Férfi	b. Nő
----------	-------

Kora:

a. 20-35 év	b. 35-60 év
-------------	-------------

Mikor végezte tanulmányait?

- a. idén államvizsgázom
- b. korábban végeztem:..... évben.

Végzettsége:

- a. Orvos, állatorvos, egyéb egészségügyi terület
- b. Pszichológus
- c. Pedagógus
- d. Közgazdász
- e. Jogász
- f. Bölcsész
- g. Mérnök
- h. Egyéb:.....

Milyen beosztásban dolgozik?

- a. Vezető
- b. Beosztott
- c. Gyakornok

Az Ön által tanult, beszélt idegen nyelv(ek) (töltse ki a táblázatot):

Nyelv:	alapfok	középfok	felsőfok

**Kérdőíves vizsgálat
Állandósult szókapcsolatok**

Mit jelentenek az alábbi kifejezések? Magyarázza meg néhány szóban!

Amennyiben nem ismerné a kifejezést, de érzi a jelentését, mi jut eszébe először?

Írhat pozitív vagy negatív jelzőket vagy számokat 1-5 (1 rossz; 5 jó)!

1. Kutyaszorítóban van
2. Rosszul áll a szénája
3. Hűvösre tesz vkit
4. Látástól vakulásig dolgozik
5. Magasabbra helyezi a lécet
6. Úgy fizet, mintha a fogát húznák, szinte úgy köhögi ki a pénzt
7. Szelídebb húrokat penget
8. Felnyitja/kinyitja Pandora szelencéjét
9. Tele van a hócipője
10. Se szó, se beszéd
11. Hattyúdal
12. Fordítva ül a lóra
13. Behúzza fülét-farkát
14. Benne van a pácban/csávában
15. Kolumbusz tojása
16. Olyan, mint Buridán szamara
17. Nyakába varr vmit
18. Egyik tizenkilenc, a másik egy híján hús
19. Kámforrá válik
20. Résen van

KÖSZÖNÖM SZÉPEN A SEGÍTSÉGÉT!